

посбони бўла олиш - жамият, яъни оила, меҳнат ёки ўқитиш даргоҳи, маҳаллада соғлом турмуш маданиятининг шаклланишига ҳаракат қилиш ва жамиятга ижобий таъсир ўткази олиш - жамиятни соғломлаштириш каби тушунчаларнинг узвийлиги, улар давомийлиги ва устуворлигини талаб этади.

Саломатлик психологиясига эга бўлган инсон на фақат саломатликни асраш бўйича билим ва малакаларни эгаллаган бўлади, балки эгаллаган билим ва малакаларни ўз ҳаёти жараёнида қўллаб, ўз саломатлигининг посбонига айланади. Бугунги инсон ҳаёт тарзига бўлган турли иқтисодий, ижтимоий, психологик ва маънавий-мафкуравий таҳдидлар ўсиб бораётган шароитида соғлом тафаккур ҳам тиббий, ҳам психологик, ҳам маънавий жиҳатдан инсонни мураккаб дунё воқелиги ичида турли мавжуд зиддиятлардан асрагувчи қонунлар мажмуаси сифатида жуда муҳим роль ўйнайди. Аммо инсоннинг ўзи эгаллаган билим ва малакаларни қўллашга, ўз ҳаётида уларга қатъий риоя қилишга ўрганмас экан, берилган билим ва малакалар кўзланган натижага эришиш имконини бермайди.

Кейинги йилларда соғлом турмуш тарзи ва маданияти масалалари кенг ижтимоий оммани кизиқтираётган энг долзарб мавзулар қаторидан ўрин олаётганини кузатиш мумкин. Хусусан, Россияда унинг кўпмиллатли ва элатли давлат бўлганлиги боис толарантлик, православ динидаги саломатлик омиллари, шунингдек бошқа дин ва маданиятларда, масалан ислом динида соғломликка бериладиган баҳо ва уни шакллантиришнинг педагогик-психологик усуллари, шакл ва воситаларига эътиборнинг кундан кун ўсиб бораётганлигини қайд этиш мумкин.

Таълим соҳасида амалга оширилаётган ислохотлардан асосий мақсад халқнинг бой интеллектуал мероси ва умумбашарий кадрлар асосида замонавий маданият, иқтисодиёт, фан ва техника, технологияларнинг ютуқлари асосида шахснинг маънавий сифатларини тарбиялаш ва ривожлантиришдан иборат. Чунки, ижтимоий-иқтисодий ислохотлар муваффақияти, жамиятнинг ахлоқий ва маънавий такомили кўп жиҳатдан шахснинг маънавий-психологик тарбиясига боғлиқ. Дарҳақиқат сўнгги йилларда кескин ўзгарган ҳаёт шароитлари ва таълим тизими, унинг мақсади, мазмуни, турлари ўртасидаги ўзгаришлар ёш авлоднинг маънавий тарбиясига янгича қараш, уни бугунги кун нуқтаи назаридан ўрганиш, баҳолаш ва унда халқимизнинг бой маданий меросидан мақсадли фойдаланишни талаб этмоқда.

Юқоридагилардан хулоса қилиб қайд этиш мумкинки, саломатликни асрашга ва соғлом турмуш тарзига йўналтирилган психология ўзининг илк шаклланиш жараёнида турибди. Зеро, кўпчилик одамлар умр бўйи ўз саломатлигини бефойда сарфлаш амалиёти билан шуғулланаётганлиги, аслида эса улар саломатликни асраш фаолияти билан умр бўйи мақсадли шуғулланиши зарур эканлиги, чунки инсон жисми ва психикаси ўз ривожланишига кўра табиий равишда қарилек томон йўналтирилган фаол ҳаракат ҳисобланади.

Адабиётлар

1. Жабборов И. Турмуш тарзи, урф-одатлар ва одоб. -Т.: Ўзбекистон, 1983.
2. Каримова В.Саломатлик психологияси ёхуд соғлом бўлиш учун руҳиятни бошқариш сирлари. – Тошкент : Янги аср авлоди, 2005.
3. Толстых В.И. Образ жизни. Понятие. Реальность. Проблемы. - М.: Мысл, 1975.
4. Шарипова Д.Ж. ва бошқалар.Талабаларда соғлом турмуш тарзини шакллантириш. Фарғона, 2010.

Муҳиддин БАФАЕВ

Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика
университети психология кафедраси
ўқитувчиси, Халқаро психология
фанлари академиясининг Фахрий аъзоси

ШАХСДА МИЛЛИЙ БАҒРИКЕНГЛИКНИ ЎРГАНИШНИНГ ЭКСПЕРИМЕНТАЛ НАТИЖАЛАРИ

Жаҳон тажрибасидан маълумки, давлатнинг барқарорлиги кўп жиҳатдан миллатлараро муносабатлардаги турли муаммоларни ҳал этиш қобилиятига боғлиқдир. Тарихий жиҳатдан толерантлик (бағрикенглик) инсонларга ҳамдард бўла олиш хусусиятлари Шарқ цивилизацияси таркибида шаклланган.

Мақолада кўтарилган миллий бағрикенглик (миллатлараро толерантлик) масаласи – фаол бошқаларнинг фикрига, дунёқарашига ва ҳаракатларига нотабиий равишда бўйсунмиш; бўйсунадиган бардош эмас, балки фаол ахлоқий-маънавий дунёқараши ва этнослар орасидаги, ижтимоий гуруҳлар орасидаги бошқа маданият, миллат, динлар ва ижтимоий муҳитлар орасидаги ўзаро муносабатларда инсонни бардош билан сабр қилишига психологик жиҳатдан тайёрлигини кўрсатиб туривчи фаол позиция бўлиб, муайян методикалар асосида ўрганилган ҳамда илмий натижалар таҳлил этилган.

Таянч нушунчалар: шахс, миллий бағрикенглик, миллатлараро муносабатлар, кўп миллатлилик, анъанавий маданият, замонавий маданият, динамик маданият, маданий-маърифий йўналганлик, маънавий-ахлоқий сифат, миллий ўзлик.

Из мирового опыта известно, что стабильность государства во многом зависит от его способности решать различные проблемы межнациональных отношений. Исторически характеристики толерантности формировались внутри восточной цивилизации.

В статье поднимается вопрос о национальной толерантности (межэтнической толерантности): активное, неестественное подчинение мнениям, мировоззрениям и действиям других; скорее это активное нравственно-духовное мировоззрение и активная позиция, которая демонстрирует психологическую готовность человека продолжать взаимодействие между этносами, социальными группами, другими культурами, нациями, религиями и социальной средой; изучено психологическими методиками, анализированы научные результаты.

Ключевые понятия: личность, национальная толерантность, межэтнические отношения, многонациональность, традиционная культура, современная культура, динамическая культура, культурно-просветительская направленность, духовно-нравственные качества, национальная идентичность.

It is known from world experience that the stability of the state depends to a large extent on its ability to solve various problems of inter-ethnic relations. Historically, characteristics of tolerance have been formed within Eastern civilization.

The article raises the question of national tolerance (inter-ethnic tolerance): active, unnatural submission to the opinions, world views and actions of others; Rather, it is an active moral and spiritual outlook and an active position that demonstrates the psychological readiness of man to continue interaction between ethnicities, social groups, other cultures, nations, religions and the social environment; Studied by psychological methods, analyzed scientific results.

Basic concepts: personality, national tolerance, inter-ethnic relations, multi-ethnicity, traditional culture, modern culture, dynamic culture, cultural and educational orientation, spiritual and moral qualities, national identity.

Одамларнинг дунёқараш, фикрлаш тарзига асосланувчи мураккаб ходиса бўлмиш миллатлараро муносабатларнинг ҳолати ва ривожланиши кўп жиҳатдан мамлакат аҳолисининг бағрикенглик даражасига боғлиқдир. Миллий бағрикенглик (миллатлараро бағрикенглик) унинг устувор жиҳатларидан биридир. Бу эса миллатлараро тотувлик ва бағрикенглик маданиятини умумбашарий қадриятга айлантириш масаласининг қанчалик муҳимлигини кўрсатиб турибди. 2017 йил 19 майда Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Миллатлараро муносабатлар ва хорижий мамлакатлар билан дўстлик алоқаларини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида» Фармон эълон қилинганлиги билан янада аҳамиятли ва Ўзбекистон ҳудудида кўпмиллатлиликнинг шаклланиши ва ўзбек халқи орасида бошқа халқ ва миллат вакилларининг тараққий этиши жараёнини кўрсатиб беради [1].

2018 йил 28 декабрда Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёев Олий Мажлисга Мурожаатномасида худди шу масалага тўхталиб: “Ўзбекистон миллатлараро тотувлик ва диний бағрикенглик соҳасида ўз анъаналарига доимо содиқ бўлиб, бу йўлдан ҳеч қачон оғишмасдан илгари боради. Мамлакатимизда турли миллат ва диний конфессия вакиллари ўртасида ўзаро ҳурмат, дўстлик ва аҳиллик муҳитини мустаҳкамлашга биринчи даражали эътибор қаратилади” [2], дея таъкидладилар.

Давлатимиз раҳбари қабул қилган “2017-2021-йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналишлари бўйича Ҳаракатлар стратегияси”нинг 5.1.-бандидаги Хавфсизлик, диний бағрикенглик ва миллатлараро тотувликни таъминлаш соҳасидаги устувор йўналишлар: фуқаролик, миллатлар ва конфессиялараро тинчлик ва тотувликни мустаҳкамлаш; давлат мустақиллиги ва суверенитетини мустаҳкамлаш, мамлакатнинг халқаро муносабатларда тўла ҳуқуқли субъекти сифатида ўрни ва ролини кучайтириш, ривожланган

демократик давлатлар қаторига кириш, Ўзбекистон теварагида хавфсизлик, барқарорлик ва аҳил қўшничилик минтақасини вужудга келтириш [3] каби вазифаларни амалга оширишга шу ва шунга ўхшаш тадқиқотлар муайян даражада хизмат қилади.

Миллий бағрикенглик масаласи дастлаб, шахсдаги инсонийлик сифатлари, инсонпарварлик, бағрикенглик масалалари Шарқ мутафаккирларидан Абу Наср Форобий, Жалолиддин Давоний, Абу Али ибн Сино, Абу Райхон Беруний, Алишер Навоий, Жалолиддин Давоний, Абдурахмон Жомий, Кайковус, Амир Темур, Заҳириддин Муҳаммад Бобур ва бошқаларнинг илмий меросида ўрганилган [6].

Таъкидлаш жоизки, узоқ ва яқин хориж олимларидан Г.Оллпорт, Т.Мендельберг, Дж. Милль, Дж.Локк, Дж.Оллпорт, А.Тешфел, А.Уолцер, Г.Солдатова, А.Асмолов, И.Юсупов, В.Хотинец, Г.Бардиер, В.Петренко, Г.Стефаненко, П.Степанов, Н.Лебедева, В. Золотухина, Г.Андрева, Э.Богардус, В.Криско, Е.Шлягиналар томонидан толерантлик (бағрикенглик)нинг турли жиҳатлари илмий ва назарий жиҳатдан таҳлил қилинган [5]. Ўрганилган адабиётлар ва таҳлилий материаллар асосида миллий бағрикенглик – кўп қиррали инсоний муносабатларнинг ўзига хос жиҳати бўлиб, ўзини ва ўзгаларни кадрлаш, уларни эъзозлаш, ҳурмат қилиш билан боғлиқ шахс хислати деб айтиш мумкин.

Ўзбекистон психологларидан М.Давлетшин, В.Токарева, Э.Ғозиев, В.Каримова, Ғ.Шоумаров, Н.Сафаев, А.Жабборов, М.Маматов, И.Махмудов, Б.Ботиров, Ф.Татибаева каби олим ва тадқиқотчиларнинг изланишларида этник ва миллий ўзликни англаш, ижтимоий тасаввурлар, ёшларни маънавий тарбиялаш, этник кадрият, стереотиплар, ижтимоий ҳаётда шахснинг маънавий шаклланиши нуктаи назаридан ёритиб берилган [6].

Миллий бағрикенгликнинг шахсда намоён бўлиши, ўсмир ва ўспиринлик даврида миллий бағрикенгликнинг шаклланиш хусусиятлари ҳамда шахсда маданий-маърифий йўналганлик ва миллий бағрикенглик ўртасидаги алоқадорликни текшириш каби масалалар тадқиқотимизнинг асосий вазифаларидан бири бўлиб ҳисобланади. Шу муносабат билан биз томонимиздан дастлаб турли ёш даврда миллий бағрикенглик шаклланишининг ижтимоий-психологик омилларини тадқиқ этишга қаратилган ўсмир ва ўспиринлар гуруҳида “Этник идентификацияни ўрганиш саволномаси (О.Л.Романова) ўтказилиб, куйидаги эмпирик маълумотлар тўпланди (1-жадвал).

1-жадвал

Шахсда миллий бағрикенгликнинг ёндош ҳодисалар билан алоқадорлиги

Миллий бағрикенглик мезонлари	Анъанавий маданият	Замонавий маданият	Динамик маданият	Этник толерантлик	Ижтимоий толерантлик	Барқамоллик	Хайрихоҳлик
Миллий бағрикенглик	-0,06	-,005	0,05	0,21**	0,10	0,12	-0,06

Жадвал натижаларига кўра, ўсмирлик даврида миллий бағрикенгликни шаклланиши шахсдаги қатор омиллар билан боғлиқлиги асосланган. Миллий бағрикенгликни шахсда шаклланиши этник толерантлик билан ($r=0,21$; $p\leq 0,001$) кучли даражада аҳамиятли эканлиги тадқиқот натижаларидан аниқланди.

Маълумки, этник толерантлик – шахснинг бошқа этник жамоа вакиллари билан нотаниш турмуш тарзига, уларнинг хатти-ҳаракатлари миллий урф-одатлари, ҳис-туйғулари, қарашлари, ғоялари, эътиқодлари ва бошқаларга нисбатан сабр-тоқатни намоён эта олиш қобилияти [9]. Келтирилган таърифдан кўринадики, миллий бағрикенгликни инсонларда ривожланиши этник толерантликнинг ҳам кучайишига сабаб бўлади. Айтиш жоизки, қайси шахсда ўз миллатига нисбатан кадр-қиммат, урф-одатларига нисбатан ҳурмат ҳиссининг кучайиши ўзга миллатларга нисбатан муносабатни ижобий томонга ўзгаришига олиб келади.

Толерантлик бу инсоннинг онгли мазмунли ва масъулиятли танлови бўлиб, шахс муайян муносабатларни ўрнатишда ўз позицияси ва фаолияти орқали намоён бўладиган мураккаб, кўп қиррали ва компонентли ҳодисадир. Шу боис ўсмир ва ўспиринлар гуруҳида миллий бағрикенгликни шаклланишида толерантликнинг этник, ижтимоий ва толерантлик шахс сифатидаги турларини

таъсир даражасини ўрганишга ҳаракат қилинди. Бунинг учун танланма гуруҳда “Толерантлик индекслари” экспресс сўровномаси (Г.Солдатова, О.Кравцова, О.Хухлаев, Л.Шайгерова) ўтказилиб, куйидагича эмпирик маълумотлар тўпланди (2-жадвал).

2-жадвал**Шахсада толерантлик турларини ўзаро интеркорреляцион алоқадорлиги**

Толерантлик индекси	Этник толерантлик	Ижтимоий толерантлик	Баркамоллик
Этник толерантлик	1	0,24**	0,19**
Ижтимоий толерантлик	0,24**	1	0,30**
Баркамоллик	0,19**	0,30**	1

Келтирилган жадвал натижаларига кўра, ўсмир ва талабалик даврида этник толерантлик ижтимоий толерантлик билан ($r=0,24$; $p\leq 0,01$), баркамоллик ($r=0,19$; $p\leq 0,01$) билан мустаҳкам алоқадорлик кузатилади. Таъкидлаш жоизки, этник толерантлик ўзга миллат халқларнинг урф-одат, маданиятларини қадрлаш, ҳурмат қилиш каби хислатларни таркиб топганлигидан далолат беради. Шунингдек, ижтимоий толерантлик – ижтимоий муносабатлар ҳамда ҳамкорликдаги фаолиятларда томонларнинг бир-бирини қўллаб-қувватлаши ҳамда фикрларини ҳурмат қилишдан иборат инсоний хислат ҳисобланади.

Баркамоллик синалувчилар гуруҳида аҳамиятли эканлиги аниқланиб, унга кўра этник толерантлик ($r=0,19$; $p\leq 0,01$) ва ижтимоий толерантлик ($r=0,30$; $p\leq 0,01$) билан кучли даражада аҳамиятли эканлиги кузатилади.

Бу ижтимоий ва этник гуруҳлардаги муносабатларни ортиши шахснинг баркамоллашувига олиб келади.

Маданият – муайян жамиятлар, халқлар ва элатларни шунингдек, фаолият ва ҳаётнинг (меҳнат маданияти, сиёсий маданият) ўзига хос соҳаларини таърифлаш учун қўлланилади. Шу боис тадқиқотга асосланиб, синалувчилар гуруҳида “Маданий-маънавий йўналганликни мўлжалга олиш” методикасидан фойдаланиб, аҳамиятли маълумотлар қўлга киритилди (3-жадвал).

3-жадвал**Ўсмирлар ва талабалар гуруҳида маданий маърифий йўналганлик кўрсаткичлари**

Маданий маърифий йўналганлик турлари	Анъанавий маданият	Замонавий маданият	Динамик ривожланаётган маданият
Анъанавий маданият	1	-0,37**	
Замонавий маданият	-0,37	1	-0,47**
Динамик ривожланаётган маданият	-0,08	-0,47**	1

Жадвал натижаларига кўра, анъанавий маданият замонавий маданият билан ($r=-0,37$; $p\leq 0,01$) тескари алоқадорлик мавжудлиги аниқланди. Ўз навбатида анъанавий маданиятни тараққий этиши замонавий маданиятни ривожланмаслигига олиб келади. Шунингдек, динамик ривожланувчи маданият замонавий маданият билан ($r=-0,47$; $p\leq 0,01$) қарама-қарши боғлиқликка эга эканлиги кузатилди. Динамик ривожланаётган маданият эса замонавий маданият билан ($r=-0,47$; $p\leq 0,01$) тескари алоқадорликка эга эканлиги тажриба натижаларидан аниқланди.

4-жадвал**Шахсада маданий-маърифий йўналганлик ва толерантлик турлари ўртасидаги муносабат**

Маданият маърифий йўналганлик турлари	Толерантлик турлари		
	Этник толерантлик	Ижтимоий толерантлик	Баркамоллик
Анъанавий маданият	0,13*	0,08	0,07
Замонавий маданият	-0,06	0,01	-0,03
Динамик маданият	-0,006	0,01	0,04

Жадвал маълумотларига кўра, анъанавий маданият этник толерантлик билан ($r=0,13$; $p\leq 0,05$) алоқадорликка эга эканлиги аниқланди. Таъкидлаш жоизки, анъанавий маданият-барқарор динамик бўлмаган маданият бўлиб, унинг ўзига хос хусусияти жамиятдаги ўзгаришларга нисбатан суст

#2, 2020 PEDAGOGIK MAHORAT*ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ МАСТЕРСТВО*PEDAGOGICAL SKILL

даражада ривожланишидир. Шу нуктаи назардан олганда, анъанавий маданият ва этник толерантлик ўртасида ижобий алоқадорликка эга эканлиги кузатилади.

Шунингдек, тадқиқот давомида миллий бағрикенглик шаклланишининг ҳудудий фарқларини аниқлашга ҳам ҳаракат қилдик. Шу боис, тадқиқот ўтказилган объект ва ҳудудлар ўртасидаги фарқли жиҳатлар асосланилди.

5-жадвал

**Миллий бағрикенглик шаклланишининг ҳудудий фарқлари
(1-курс талабалари мисолида)**

Мезонлар	Ҳудуд	Mean	Std Deviat	Статистик тафовут кўрсаткичлари t мезони бўйича
анъанавий маданият	Жиззах	1,5563	1,08591	p≤0,05
	Урганч	2,2083	1,28466	
Замонавий маданият	Жиззах	2,3313	1,00139	p≥0,05
	Урганч	1,9583	1,04170	
Динамик ривожланаётган маданият	Жиззах	1,6000	1,01684	p≤0,05
	Урганч	2,0833	1,05981	
Этник бағрикенглик	Жиззах	23,0250	5,64121	p≥0,05
	Урганч	22,6667	5,74582	
Ижтимоий бағрикенглик	Жиззах	24,4000	5,60121	p≥0,05
	Урганч	25,7500	7,15815	
Баркамоллик	Жиззах	25,4125	4,79437	p≤0,05
	Урганч	27,3333	5,28876	
Хайрихоҳлик	Жиззах	5,2750	3,42567	p≥0,05
	Урганч	5,7500	1,64845	
Бағрикенглик	Жиззах	43,5750	8,16154	p≥0,05
	Урганч	43,1250	12,37569	

Келтирилган жадвал натижаларига кўра, анъанавий маданият (M=1,55) ва (M=2,20) динамик ривожланган маданият (M=1,60) ва (M=2,08), баркамоллик (M=25,4) ва (M=27,3) аҳамиятли алоқадорлик мавжудлиги қайд қилинди. Таъкидлаш жоизки, замонавий маданият, этник толерантлик, ижтимоий толерантлик, хайрихоҳлик, миллий бағрикенглик кўрсаткичлари ўртасида ўзаро муносабат кузатилмади.

6-жадвал

Ўсмирлик даврида миллий бағрикенглик шаклланишининг ҳудудий фарқлари

Мезонлар	Ҳудуд	Mean	Std Deviat	Статистик тафовут кўрсаткичлари t мезони бўйича
анъанавий маданият	Жиззах	1,8571	,81228	p≤0,01
	Урганч	,6301	,63480	
Замонавий маданият	Жиззах	2,8163	1,09683	p≤0,05
	Урганч	3,0137	1,17252	
Динамик ривожланаётган маданият	Жиззах	1,6939	,75174	p≤0,05
	Урганч	1,3836	1,03589	
Этник бағрикенглик	Жиззах	22,0000	6,38942	p≥0,05
	Урганч	20,1918	6,14785	
Ижтимоий бағрикенглик	Жиззах	27,3673	6,01268	p≤0,05
	Урганч	25,6849	4,93816	
Баркамоллик	Жиззах	25,3776	4,12314	p≤0,05
	Урганч	23,6438	3,24196	
Хайрихоҳлик	Жиззах	5,4796	1,78902	p≥0,05
	Урганч	5,9178	1,54339	
Бағрикенглик	Жиззах	43,3571	9,34367	p≥0,05
	Урганч	43,6712	6,93432	

Тадқиқотда иштирок этган синалувчиларнинг ёш ва ижтимоий-психологик нуқтаси назаридан натижаларига эътибор қаратадиган бўлсак, аҳамиятли кўрсаткичлар мавжудлиги аниқланди. Жумладан, ўсмирлик даврида анъанавий маданият ($M=1,85$) ва ($M=0,63$), замонавий маданият ($M=2,81$) ва ($M=3,01$), динамик ривожланаётган маданият ($M=1,69$) ва ($M=1,38$), ижтимоий бағрикенглик ($M=27,3$) ва ($M=25,6$), баркамоллик ($M=25,3$) ва ($M=23,6$) мезонлар ўртасида аҳамиятли алоқадорлик қайд этилади. Шунинг билан бирга ўсмирлар гуруҳида этник толерантлик, хайрихоҳлик ва миллий бағрикенглик ўртасида ўзаро аҳамиятли боғлиқлик кузатилмади.

Олиб борилган изланишлар давомида миллий бағрикенгликни ривожлантиришда психологик тренингларнинг ўрни ва аҳамияти ҳамда шакллантирувчи тажриба шароитида миллий бағрикенгликни ривожланиш динамикасига доир масалалар ёритилди [4]. Бунда ўсмир ва талабалар учун психологик тренинг машғулоти ишлаб чиқилиб, тажриба-синов жараёнига тадбиқ этилди.

Психологик тренинг бу – турли ижтимоий фаолият соҳаларига шахсни тайёрлашдан иборат бўлиб, бунда асосий эътибор шахс ёки гуруҳнинг мулоқот ёки коммуникатив соҳасидаги билимдонлик даражасини мақсадга мувофиқ тарзда амалга ошириш жараёнига акс эттиришдир. Шу боис, танланма гуруҳларда “Жуфтликларда танишиш”, “Бизнинг қоидалар”, “Меҳмонларни кутиб олиш”, “Ўз фикрини ҳимоя қилиш”, “Қиёфалар”, “Мен сени тушунаман”, “Менинг кучли томонларим”, “Толерантлик эмблемаси”, “Қўшни”, “Толерантлик шкаласи” каби машқлар [8] ўтказилди.

Шахсда миллий бағрикенгликни ривожлантиришга қаратилган психокоррекцион дастурнинг самарадорлигини аниқлаш мақсадида қайта текширув амалга оширилди. Бунинг учун синалувчилар гуруҳида “Этник идентивликни аниқлаш” сўровномаси ўтказилди.

7-жадвал

Психокоррекцион таъсирда шахсда миллий бағрикенгликни ривожланиш кўрсаткичлари

Синалувчилар гуруҳи	Синалувчилар	Экспериментдан олдинги кўрсаткичлар		Экспериментдан кейинги кўрсаткичлар		Тафовутнинг статистик аҳамияти (t мезони бўйича)
		M_1	S^2_1	M_2	S^2_2	
Тажриба гуруҳи	Ўсмирлар	12,9	7,6	15,7	3,4	$p \leq 0,05$
	Талабалар	17,6	14,0	19,7	10,2	$p \leq 0,05$
Назорат гуруҳи	Ўсмирлар	12,8	9,3	14,3	8,4	$p \geq 0,05$
	Талабалар	17,8	8,8	18,9	10,1	$p \geq 0,05$

Жадвал натижаларидан миллий бағрикенглик даражаси паст бўлган ўсмирлар ва талабалар гуруҳида ўтказилган психологик тренинг машғулоти самарали натижа берганлигини кўришимиз мумкин. Айниқса, тренинг машғулоти ўтказилган гуруҳларда ўзгаларга нисбатан ёрдам, ўзаро бир-бирини қўллаб-қувватлаш, ҳурмат қилиш, меҳрибонлик, самимийлик, тоқатлилик, ўзини бошқара олиш, бошқаларни эшитиш ва тушуниш каби шахс сифатларининг ортанлиги аниқланди.

Шундай қилиб, олиб борилган тадқиқот давомида айни глобаллашув жараёнида миллий бағрикенгликнинг ижтимоий психологик детерминантлари ўрганилиш жараёнида қуйидаги хулосалар шакллантирилди:

Шарқ алломалари асарларида бағрикенглик масаласи саховат, ҳиммат, ўзгаларни кадрлаш, ҳурмат қилиш, инсоний сифатлардан меҳрибонлик, яхшилик, меҳмондўстлик, ўзгаларга ёрдам кўрсатиш, ғамхўрлик каби билан боғлиқ тарзда тушунтириб берилди;

Хориж психологлари изланишларида сабр-тоқатлилик, бардошлилик, ўзаро ёрдам, қўллаб-қувватлаш, бошқа инсонларни кадр-қимматини ҳурмат қилиш, ўзаро муносабатларда самимийлик ва этник тенглик асосида изоҳлаган бўлсалар, ўзбек психологлари шахсни маънавий тарбиялаш, маънавий-ахлоқий сифатлар, этник ва миллий ўзликни англаш, ижтимоийлашув, этник стереотиплар нуқтаси назаридан асослайдилар;

Шахсда миллий бағрикенгликнинг шаклланишида улардаги анъанавий, замонавий ва ривожланган динамик маданият билан узвий алоқадорлик мавжуд;

Миллий бағрикенгликнинг ривожланиши этник толерантлик, ижтимоий толерантлик ва баркамоллик билан ўзаро муносабатларда яққол кузатилади.

Юқорида олинган хулосалар юзасидан қуйидаги **тавсияларни** беришни лозим топдик:

-миллий бағрикенгликни ёшларда шакллантиришнинг мазмунини психологик жиҳатдан белгилаб олиш, миллий бағрикенгликни шакллантиришнинг мезонлари, мавзулари ва хусусиятларини тўла қамраб олиб, унинг психологик шакл, услуб ва воситалари тизимини ишлаб чиқиш;

- шакллантирувчи тренинглари орқали ёшларни ўзаро мулоқот ва муомала маданиятига, баҳс олиб бориш, етакчилик қилиш, зиддиятларнинг ижобий ечимини топиш, ўзгалар маданияти, кадриятлари ва ҳуқуқларини ҳурматлаш маданиятига ўргатиш;

- ҳар бир шахс ноёб ҳодиса, такрорланмас воқелик эканлигини чуқур англаш, ўзгаларга маънавий-руҳий ва жисмоний зарар етказмаслик, ўзгалар билан инсоний муносабатга киришиш маданиятини, инсонлараро коммуникативлик кўникмаларини шакллантириш.

Адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Миллатлараро муносабатлар ва хорижий мамлакатлар билан дўстлик алоқаларини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида» Фармон. //“Халқ сўзи” газетаси. 2017 йил 20 май.

2. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномасини ўрганиш ва кенг жамоатчилик ўртасида тарғиб этишга бағишланган илмий-оммабоп қўлланма. – Т.: Маънавият, 2019. 264-265-бетлар.

3. “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисида” Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони. ПФ-4947-сон 07.02.2017 <http://www.lex.uz/docs/3107036>. (Мурожаат санаси: 20.12.2019)

4. Бафаев М.М. Глобаллашув жараёнида миллий бағрикенгликни шакллантириш масалалари. // Педагогик маҳорат. – Бухоро, 2016. – №2. – Б. 47-51.

5. Бафаев М.М. Хориж психологлари тадқиқотларида миллий бағрикенглик муаммоси.// Психология. – Бухоро, 2019. – №3. – Б.93-97.

6. Бафаев М.М. Ўзбек миллий кадриятлари тизимида миллий бағрикенглик муаммосининг назарий таҳлили.// “Шаҳсада илмий дунёқараш ривожланишининг психологик имкониятлари ва тарбиявий жиҳатлари” мавзусида республика илмий-амалий конференция материаллари//Тошкент, 2019. – 632 б. – Б. 40-43.

7. Мурашов А.А. Гримасы толерантности: когда терпимость нетерпима//Мир образования – образование в мире. №3. – 2003. – С.189

8. Солдатова Г. У., Шайгерова Л. А., Шарова О. Д. Жить в мире с собой и другими: Тренинг для подростков. – М.: Генезис, 2000. – С.11.

9. Бардиер Г.Л. Социальная психология толерантности. Автореферат доктора психологических наук. 19.00.05. – Санкт Петербург, 2007. – 46 с.

Durdona Axatova

Navoiy davlat pedagogika instituti
umumiy pedagogika va psixologiya
kafedrasi dotsenti, pedagogika fanlari nomzodi

O'QUVCHILARDA MUSTAQILLIK VA TASHKILOTCHILIK SIFATLARINI SHAKLLANTIRISHDA PEDAGOGIK MAHORATNING O'RNINI

Maqolada o'quvchilarda mustaqillik va tashkilotchilik sifatlarini shakllantirish zarurati, mustaqillik va tashkilotchilik sifatlarini shakllantirishdagi faoliyat turlari va samarali yo'llari, bu jarayonda o'qituvchi amal qilishi lozim bo'lgan talablar hamda bu sifatlarini shakllantirishda o'qituvchining pedagogik mahorati mohiyati yoritiladi.

Tayanch tushunchalar: o'quvchi, o'qituvchi, mustaqillik, tashkilotchilik, faoliyat turlari, erkin fikrlash, komil inson, yetakchilik (liderlik), faollik, tashabbuskorlik, tirishqoqlik, uyushtira olish, muomalaga kirishuvchanlik, pedagogik talablar, pedagogik mahorat.

В статье освещается необходимость формирования у учащихся - независимость и организационные качества, виды и эффективные пути деятельности по формированию